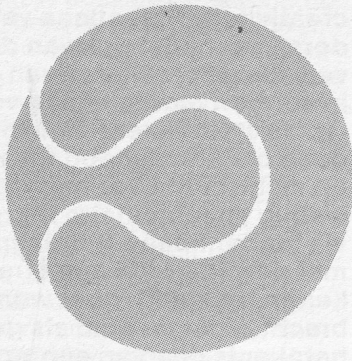

Bremen

Het ecologisch cabaret verplaatst zich naar Bremen. Men wil de (linkse) universaliteit, betongigant in een zandwoestijn, inpakken in een wilde tuin. Werk aan de winkel voor studenten. En gevangenen moeten ook maar eens de handen uit de mouwen steken: geen zakjes plakken, maar bomen planten.

'Der Auftragnehmer - Le Roy - wird im Bereich der Universität die Entwicklung von Wegverbindungen durch seine Anregungen und seiner Rat begleiten. Das Ziel ist unter anderen das: 'Erwecken heiterer Empfindungen bei der Ankunft (L. von Beethoven 6. Symph. 1. Satz)'. Aldus luidde de eerste frase van een ludiek contract dat speciaal voor mij in de zomer van 1979 was opgesteld door niemand minder dan der Senator für das Bauwesen van de vrije Hansestad Bremen.

In 1978 was senator Kulenkampff op een zondagmiddag bij mij komen binnenvallen. Hij nestelde zich behaaglijk in één van de ruime fauteuils in mijn atelier en deelde mij niet alleen à bout portant mee dat hij in Bremen een opdracht voor mij had, maar dat hij daarvoor bovendien ook al de nodige gelden had weten vrij te maken. Vervolgens praatte hij honderduit over zijn bevindingen in al mijn wilde tuinprojecten, die op dat moment in verschillende steden van ons land werden gerealiseerd. Vandaag wilde hij in ieder geval even een datum komen prikken voor een excursie naar Groningen (Lewenborg) en Leeuwarden (Regenboogkerk), die hij voor een grote groep belangstellenden uit Bremen had voorbereid.

'Wij in Bremen hebben uw hulp nodig want wij hebben, op een grote kale vlakke ten noorden van de stad, een grote universiteit gebouwd, die eens een onderdeel van een veel groter plan zou vormen. Die plannen gaan echter niet door! Het universiteitsgebouw, een betonnen gigant, staat nu eenzaam en verlaten in een troosteloze zandwoestijn. Vooral de tuin die bij de Regenboogkerk in Leeuwarden wordt ontwikkeld lijkt mij een ideaal model te zijn. Weet u dat ik zelfs een tijd heb staan werken op het terrein van de Technische Hogeschool in Eindhoven, waar studenten van de afdeling Bouwkunde op zó fantastische wijze bezig zijn met de aanleg van de eerste grove structuren van een tuin die zich véél verder zal kunnen ontwikkelen dan de tuin aan de Kennedylaan in Heerenveen? Niemand heeft mij zelfs maar gevraagd wat ik daar uitspookte!! Kennelijk was men niet verbaasd dat men daar zo maar iemand, op mijn leeftijd, de handen uit de mouwen zag steken. Juist voor de studenten van de universiteit in Bremen,

hoewel niet technisch georiënteerd, lijkt mij deze werkmethode in de tijd een ideale oplossing voor veel van hun problemen! Bovendien wil ik ook dat de gevangenen, die nu langdurige straffen binnen de Bremerbajes uitzitten op deze manier, rondom het grauwe cachot, aan het werk gaan. U zou mij een groot genoegen doen om een lezing voor studenten en inwoners van mijn stad te komen geven. Bovendien zeg ik u in dit verband nu reeds toe dat al het materiaal van huizen die nu nog in Bremen gesloopt moeten worden, overal daar naar toe zal worden getransporteerd waar u van oordeel bent dat het opnieuw gebruikt zal kunnen worden'.

Voorwaar, deze keer leek mijn bedje gespreid! Wat een verschil bij tien jaar geleden toen dominee Sandijck mij alleen maar even kwam vragen of ik mij zou willen bemoeien met de aanleg van een tuintje in Leeuwarden dat het eigendom was van een handjevol idealistische gelovigen, die nog slecht bij kas waren bovendien. Vooral dat laatste heeft Jo Sandijck geweten! De laatste jaren van zijn leven heeft hij bepaald onder zware druk gewerkt, sinds hij de kerk te kennen had gegeven om, op het pietepouterige terreintje rondom de Regenboogkerk, een poging te willen doen om, gezamenlijk met leden van die kerk en omwonenden in de wijk, binnen

een Bremer geschiedenis . . .

het stedelijk milieu van thans het verloren gegane contact met de natuur mogelijk niet alleen te herstellen, maar dat intensief te kunnen beleven bovendien. Tien jaar later zou diezelfde kerk zonder blikken of blozen een culturele prijs accepteren, die in het werk van dit religieuze instituut het Nederlandse volk wil eren dat 'op ongecompliceer-

. . . die door een verkeerde manoeuvre . . .

... van een geroutineerde politicus (links op de foto) ...

... anders zal blijken te verlopen dan mijn geliefd publiek verwacht

de en fantasievolle wijze rustig ongewone wegen op het pad van de cultuur bewandelt'. De ware intentie van de leiders van deze kerk zou echter duidelijker te proeven zijn in één zinsnede van een artikel, dat namens de kerk in de plaatselijke pers verscheen, nl dat 'Wie het Regenboog-Komplex, zoals het er nu bijstond, in zijn geheel wilde begrijpen om de namen van de vijf werkers van het eerste uur, waaronder die van dominee Sandijck, niet heenkon!'

Meende de rijke, energieke en naar daden dorstende bouwsenator, die op die bewuste zondag tegenover mij zat, op zijn beurt –voor het realiseren van zijn idealen– niet om de wilde tuinprofeet in het verre Heerenveense heen te kunnen gaan? Zouden zijn verhalen en verzoeken (gesteld dat ik er op in zou gaan) niet veel grotere en verder reikende consequenties hebben –omdat senatoren in Duitsland politieke figuren zijn– dan het mondelinge onderhandse akkoordje dat ik eens, in alle stilte, met mijn vriend Sandijck had gesloten? Welk spelletje probeerde men nu weer te spelen?

Kulenkampff bleek zich, in de jaren die volgden, te ontpoppen als een romantische politieke krachtpatser van formaat. Uitspraken van mensen die hem kenden logen er bepaald niet om: 'Und so einer nennt sich dann Bausenator' of 'Dieser Mann is unsere Not!' Ik was dan ook absoluut niet verbaasd, ook al had ik het unieke contract nog helemaal niet ondertekend, toen Kulenkampff –kort nadat ik de eerste, door hem gewenste voordracht op de 'Bremer Uni' had gehouden– mij luchtigjes deed weten dat men op het terrein van de 'Uni' inmiddels niet onbeduidende vrachten puin had gedeponneerd op zijn aanwijzingen.

Die 'Bremer Uni' bleek intussen bekend te

staan als een links georiënteerd opvoedingsinstituut. 'Wie hier afstudeert', aldus Kulenkampff tijdens onze eerste rondgang op het terrein, 'weet vrijwel zeker dat hij later in de maatschappij niet met open armen zal worden ontvangen'.

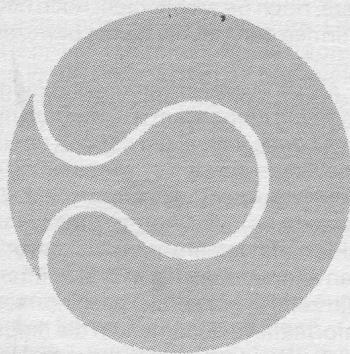
28 november 1978, de dag waarop mijn 'ökologisch Kabarett' –georganiseerd door 'Bremer Uni und Deutscher Werkbund'– zal plaatsvinden, is het bitter koud. Het sneeuwt. Onder deze omstandigheden ervaar ik zelf de grimmige sfeer, waarbinnen de betonnen uitdager van Kulenkampff zich behaaglijk schijnt te voelen, aan den lijve. De dunne sneeuwlaag blijkt verraderlijk. Voor één van de universiteitsgebouwen gaat een wielrenner onderuit. Twee andere coureurs, met ieder een sneeuwbal ferm tegen de mond gedrukt, schijnen te hulp te snellen: eenzame beeldengroep in deze totaal verlaten wereld. Als ik aan de overzijde van het gigantische bordes, na een eenzame lange wandeling pal tegen een snijdende wind in die mij de adem haast beneemt, één van de gebouwen aan de overzijde wil betreden, verspert een conciërge mij de weg: Eintritt verboten! Zonder mij bekend te maken probeer ik de man te overreden mij de gelegenheid te geven om binnen de beschuttende muren van zijn heiligdom, even wat op verhaal te komen. Als hij onverbiddelijk blijft begin ik met tegenzin aan de terugtocht. Op het moment dat ik het ongestuvrijde gebouw en het winderige plein de rug wil toekeren hoor ik iemand aan de overzijde roepen. Eerst loop ik door, maar als het roepen doorgaat en ik mij omdraai zie ik de conciërge achter mij aankomen. Ik blijf staan. Hijgend komt hij dichterbij: 'Aber... Sie sind Herr Professor... wenn ich das nur gewusst hätte! .... Herr Professor entschuldigen Sie Bitte!!! Hij begon mij langzaam aan

mijn arm naar zijn dienstgebouw terug te duwen, hoewel ik duidelijk liet merken daar geen zin in te hebben en hem duidelijk liet weten dat ik helemaal geen professor was. Niets baatte. Hij sloeg tenslotte de deur achter mij dicht, boog nu als een knipmes en bood mij aan mij een rondleiding te geven door zijn hele domein. Hij begon beneden in de grote kelders waar de centrale verwarmingsketels staan en eindigde voor een ijzeren deur waardoor wij op het platte dak konden komen. 'Herr Professor' bleek daar echter weinig voor te voelen en genoeglijk doorbabbelen bracht hij mij terug naar de uitgang waar de aankondiging van mijn 'optreden' was geplakt achter een ruit van één van de gangen die naar de verschillende collegezalen leiden.

Toen Kulenkampff mij enkele maanden later in het voorjaar, na mijn succesvolle debuut in de herfst, het werkelijk kostelijk geformuleerde contract ter informatie in de hand drukte, wachtte hij kennelijk verlangend op mijn reactie, rustig tot ik hem bevoegdigend lachend, het dossier weer terug gaf. 'Heer en meester', zei ik, 'keer terug op uw schreden en bied mij, ter ondertekening, een nieuw contract aan waarin duidelijk zal worden vermeld: 'Die entwicklung der Wegeverbindungen erstreckt sich ohne Ende in der Zeit (Die Unvollendete Symphonie von Franz Schubert)'.

En zo geschiedde. ■

Bremen

Over een enthousiaste bouwsenator, een ijsig universiteitsbestuur en een pastoraal project op een lege vlakke.

Aan de noordzijde van het universiteitsgebouw van de 'Bremer UNI' –een logge betonnen snelle 'kweekreactor' voor suspecte 'linkse' Duitse jeugdige intellectuelen– bevindt zich een fraaie, gelijkvloers gebouwde restauratie. Het interieur van deze stijlvolle eetgelegenheid ademt de sfeer van een refter. Gezeefd door sneeuw witte vitrages penetreert het koude noordelijke licht via enorme vensters in een eenvoudige rechthoekige eetzaal. Gedekte tafeltjes, in slagorde opgesteld, werpen donkere silhouetten over een matglanzende kraakheldere vloer. Geen geluid. Geen mens. De beklemmende sfeer wordt nog versterkt door het vage beeld van een spaarzaam begroeide zandwoestijn die zich, als een oplichtend vlak, in het fragiele weefsel van de glasgordijnen projecteert. In dit stereotiepe projectiebeeld is sinds kort een kleine verandering te bespeuren. Het effen, geelgroene gewezen beeld van de troosteloze woestijn, welke deze kille hoek van het gebouw omsluit, werd met één, grillig verloopende witte kleurvlak verrijkt...

Zonder mijn reactie op de Schubertiaanse variant van zijn eerste ludieke contract (zie Plan 12/1982) rustig af te wachten, was de van dandrang vervulde bouwsenator van de vrije Hanzestad Bremen, Kulenkampff, maar vast op hoogstpersoonlijke en heroïsche wijze –nl door het laten deponeren van enorme massa's puin midden in deze eindeloze zandwoestijn–

begonnen met de realisering van de door hem gewenste nieuwe 'pastorale' conceptie voor het troosteloze universiteitsterrein.

Dat puinstorten was echter niet zonder grote moeilijkheden verlopen. Kulenkampff had nl oorspronkelijk het plan opgevat om pal naast 'die UNI', tussen het hoofdgebouw en één van de grootste parkings in, met de bouw van een structuur te beginnen opdat juist daar in de toekomst das Erwecken heiterer Empfindungen bei der Ankunft, op waarlijk Beethoviaanse wijze, mogelijk zou zijn. Na een kort telefoontje van de enthousiaste bouwsenator was het mij echter spoedig duidelijk geworden dat Kulenkampff hoog en laag kon springen zo veel hij wilde, maar dat desondanks de leiding van de universiteit en bloc geen duimbreed zou wijken van het door haar ingenomen standpunt: de vide tussen hoofdgebouw en parking moet, als ruimtelijk concept, behouden blijven! Als de romantische onberekenbare bouwsenator dan toch wat wilde doen dan moest hij die rommel maar midden op het terrein –in de woestijn– achter die UNI laten deponeren, want daar stoorde het geen mens! Kulenkampff zal waarschijnlijk de eerste zijn om volmondig te erkennen dat het van de gekken is om, ergens in de achtertuin van een monstrum van een gebouw en midden op een kale vlakke, heitere Empfindungen op te wekken bei der Ankunft. Toch bleef hem ten lange leste toch geen andere weg dan zich juist daàr te ontdoen van de inmiddels 'gehate' vrachten puin.

Deze gang van zaken bleek voor ons echter achteraf bepaald niet ongunstig te zijn! Van de zijde van de studenten bleek het laaiend vuur –dat ontvlamd was als het gevolg van het grote enthousiasme van het eerste uur om gezamenlijk deze gigantische klus te klaren– spoediger gedooft te zijn dan wij in het slechtste geval verwacht hadden. Hadden wij de vide, tegen wil en dank, op onze wijze een nieuw gezicht willen geven, dan zou SPD-politicus Kulenkampff waarschijnlijk op onverdiende wijze inmiddels reeds lang zijn gezicht verloren hebben. Dan zou het eventueel verder werken aan dit project, in de zin van Schuberts Unvollendete, voor mij zinloos geworden zijn.

Sinds het puin zonder pardon in de 'achtertuin' van de UNI was gedeponerd konden wij ook één van de andere belangrijke plannen, die

Kulenkampff in verband met dit project had ontwikkeld, ten uitvoer brengen. Omdat er in de toekomst in Bremen nog zéér veel huizen en gebouwen gesloopt moeten worden had Kulenkampff voorgesteld mij, in al die voorkomende gevallen, vroegtijdig te informeren waardoor ik ruimschoots de gelegenheid zou krijgen om, ter completering van het fotoarchief van de Hanzestad Bremen, eerst nog een aantal gedetailleerde opnamen te maken van alle panden die op dat moment aan de beurt waren om gesloopt te worden. Was dat eenmaal gebeurd dan zou al het afbraakmateriaal naar de 'achtertuin' worden getransporteerd. Iedereen die, al was het dan ook maar voor een paar uurtjes of voor één enkel weekend, lust had om mee te werken aan de realisering van het 'pastorale project', zou ter plaatse dit materiaal geheel naar eigen inzicht mogen verwerken. En ook dit plan zou, voor een bevolking die in de toekomst over veel meer vrije tijd zal beschikken, wel eens geen gek idee geweest kunnen zijn!

Voordat men namelijk hier in Bremen een enorme, meters dikke zandvlakte had opgespoten –waarop men eens een grandioze, luxe cité-universitaire wilde bouwen– was dit land een waterrijk natuurgebied. Door dit fraaie terrein gedeeltelijk onder zand te laten verdwijnen ontstonden, naast een begeerlijk véél hoger gelegen bouwterrein, tevens een aantal ideale strandjes, rondom de bestaande waterpartijen. En zo groeide een uitgestrekt recreatiegebied dat jaarlijks duizenden bezoekers trekt. Vanuit de universiteit gezien wordt dit recreatiegebied aan het oog onttrokken door welig groeiende bossages, die zich spontaan hebben gevestigd tussen dit gebied en de kale zandwoestijn. Dagesmensen en toeristen die, zwerfend door deze ruige bossages, plotseling op de kale zandvlakte belanden en daar voor het eerst kennis maken met veel, dan mogelijk aanwezige, begroeide en fantastische creatieve bouwsels– die gezamenlijk das Erwecken heiterer Empfindungen mogelijk moeten maken – worden dan misschien op hun beurt actief en zullen wellicht proberen een bescheiden bijdrage te leveren om deze nieuwe vorm van vrijetijdscultuur verder tot ontwikkeling te brengen.

Voorlopig valt hier echter niet veel meer

een van de huizen in Bremen die...

...na gesloopt te zijn...

...materiaal geleverd hebben voor een omstreden puinhoop...

te zien dan een lange rechte berg puin. Het puin is 'schoon'. Spierwitte, grillig gevormde stukken pleisterwerk weerkaatsen en verstrooien het felle zonlicht. Fletse, verschoten bloemmotieven op flarden gescheurd behang. Donkere bruin-zwart beroete klompen steen, stinkende resten van schoorsteenpartijen. Verpletterd stukje speelgoed. Uiteen gerafelde stukken touw. Een enkele versplinterde balk. Bundeltje half verbrande brieven. Een bedrukt kanariegeel papiertje tussen opgebolde, laf gekleurde stukken plastic: Aesthetik und Kommunikation. Beiträge zur politischen Erziehung. Die Kulturzeitschrift 1979. Jawel!

Maar als we nu eens even kijken naar de wijze waarop in Bremen een man als Kulenkampff zich gedraagt? Moeten wij ons dan niet afvragen wat er van de politieke opvoeding van de Duitse jeugd terecht zal komen? Gaat me daar, nota bene, een bouwsenator met puin rondsjouwen! Stel je voor dat de leiding van die Bremer UNI geen tegengas geboden had! Dan had die hele troep, die nu ergens achter het gebouw gestort is, pal naast de hoofdingang van de universiteit gelegen! En wij dan maar braaf doceren over de relatie tussen esthetiek en communicatie! Wie is hier in Bremen eigenlijk wie aan het opvoeden? En dat zou dan een 'educatief project' moeten zijn, dat zich in de tijd zou moeten kunnen ontwikkelen? Kom nou! En hoe lang zou dat hele spelletje dan wel moeten duren? Komen er nog meer transporten puin? Dieser Mann ist unsere Not!

Argwanend geworden door de gang van zaken bij de universiteit en overrompeld door de acties die Kulenkampff op eigen houtje ondernam, meende ik er goed aan te doen ook de Schubertiaanse variant van het Beethoviaanse contract voorlopig niet te ondertekenen. Is het waar, dat deze universiteit 'linkse' aspiraties heeft? Als ik zie hoe de universiteit en de studenten tot nu toe gereageerd hebben op de activiteiten van Kulenkampff, dan zou deze vraag met ja beantwoord moeten worden. Het 'pastorale' project, dat ontwikkeld zou moeten worden op een wijze waarop 'wilde tuinen' ontstaan, kan in 'linkse' kringen nu eenmaal niet worden getolereerd omdat het de creatieve potenties van het gewone volk te veel activeert. Communicatie schijnt in linkse milieus slechts tot stand te kunnen komen indien het volk ondergeschikt is gemaakt aan algemeen geldende principes en zich blijvend herkennen kan in een genormeerd wereldbeeld.

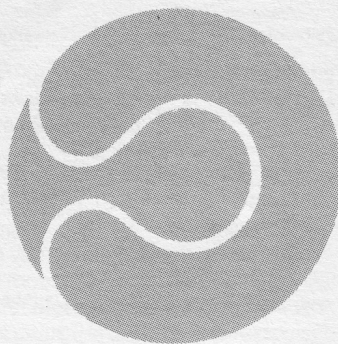
De grillige witte kleurvlek in het geelgroene vitragebeeld, van een deel van het terrein rondom de universiteit in bremen, moet als een belangrijk detail worden gezien van een 'soft-focus'-beeld van de werkelijkheid. Buiten contrasteert een kalkbestoven, witte puinhoop tegen het grauwe massief van een 'linkse' universiteit.

Ordnung...

...muss sein!

Bremen – binnenstad; hypersensitieve kunst

Wie Bremen in Trümmer ging. Zo luidde de kop van een artikel in Die Welt. 'Ich bin alt geworden', schreef een abonnee. 'Heeft me daar onze bouwsenator besloten om voor het gebouw van onze universiteit een acht meter hoge puinberg te laten storten'. Bouwsenator Kulenkampff had deze winter weer willen beginnen aan het tuinproject, maar de tegenwind is nog zo sterk, dat het beter lijkt nog even te wachten.

De brieveschrijver in Die Welt laat voor zijn geestesoog verschijnen wat er zoal kan gebeuren op dat terrein van (pakweg) 5000 m². Onze jonge academici, zo zegt hij, zullen, gravend en zo nu en dan met stenen gooiend, zichzelf met behulp van dit puin een nieuw levensgevoel moeten bijbrengen. Dat er af en toe – per ongeluk – grotere of kleinere stukken puin in de richting van de leiding van de universiteit zullen kunnen vliegen, daar heeft men blijkbaar wel aan gedacht want die mogelijkheid heeft men kennelijk op de koop toe genomen. De filosofisch-ästhetische Grundgedanke van dit project zou zijn om een steriel bouwwerk met behulp van een organische structuur te completeren; het project zou als een schreiende Provokation tegen afbraak moeten worden begrepen. Doel van het project zou zijn de Motivation für den individuellen und Kollektiven Erfindungsreichtum, waarbij dan das Unpräzise das Prinzip zou moeten zijn. Verder was er sprake van gelenktem Zufall en Konzipiertem Chaos, waardoor het hele project – volgens Bau- und Wissenschaftssenator – wel eens wat meer gewöhnungsbedürftig dan normaal zou kunnen blijken te zijn.

Mensen van mijn leeftijd, of nog oudere mensen, zullen inderdaad wel even aan zo'n project moeten wennen, zegt de schrijver. Wij kunnen ons namelijk maar al te goed enorme puinhopen herinneren! Maar die konden destijds niet worden verklaard met behulp van filosofisch-ästhetischen Grundgedanken aus dem Geschwätzigkeitsrepertoire beamteter Baumenschen! Wij hadden toen ook bepaald geen enkele behoefte om aan enig Experiment mee te werken. Voor ons was in die tijd maar één ding van belang, nl om er voor te zorgen zelf niet onder de puinhopen te komen! Toegegeven: in het licht van de progressieve puinhoop, die nu als vrucht van de huidige cultuurpolitiek in Bremen bij de universiteit dreigt te ontstaan, zijn dit bepaald aartsreactionaire opmerkingen, zo concludeert de abonnee.

Is bouwbaas Kulenkampff dit keer werkelijk over de schreef gegaan? Tijdens zijn bewind zijn ongetwijfeld véél meer kostbare hapklare brokken 'progressieve kunst' bij menige rechtgeaarde, reactionaire inwoner van de vrije Han-

zestad in het verkeerde keelgat geschoten. Zo als verschillende ludieke muurvullende geveldecoraties op blinde muren van veel huizen, waartussen voor de auto's kleine parkings werden ingeruimd. Zullen, bijvoorbeeld bij de Böttcherstrasse, veel automobilisten zich, bij het verlaten van deze fraaie parking, niet hoofdschuddend een vraag stellen? Want waarom moest hier in een gevel een aantal ordentelijke vlakke vensters – een bestaande orde – zonodig weer opgaan in een picturaal gesuggereerde cluster van chaotisch gegroepeerde, ruimtelijke vensterpartijen? Een 'nieuwe' orde. Eenmaal thuis zullen deze niet begripende 'reactionaire' burgerlieden hun glanzende 'karossen' tenslotte, met een gevoel van trots en dankbaarheid, demonstratief parkeren voor de fraaie pui van hun stijlvolle woning: kostbaar eigendom dat – god zij dank – nooit door modistische kunstproducten vervreemd zal kunnen worden. Zo'n volkje kan toch, als het zondags even een luchtje wil scheppen, niet nog eens, in de omgeving van 'die UNI', opnieuw met chaotische vervreemdende projecten worden geconfronteerd? Erger nog: met bergen puin. Wat denkt die Kulenkampff eigenlijk wel? Wat bezielt die man?

Dat laatste zullen de meeste studenten zich nu ook wel eens gaan afvragen, na drie jaar lang bergen puin gelopen te hebben zonder daarbij heitere Empfindungen te ervaren. Dan spreken de vele brutale teksten op de muren van het universiteitsgebouw wel even andere; duidelijke taal! Freie Politische Betätigung! Weg mit dem KPD Verbot! Unterstützt . . . den gerechten Kampf des Iranischen Volkes! Weg mit dem Plakatier Verbot! Waarom zouden wij tegenwoordig ook nog 'plakatieren' nu wij zo heerlijk 'sprayen' kunnen? En waarom zouden wij – studenten – ons gaan vermoeien, door bijvoorbeeld al dat idiote puin te verwerken, wanneer wij ons toch al zo volledig inzetten voor de gerechtvaardigde strijd van het Iraanse volk?

Verspreid over de grote pas gemaakte, geurende gazons zitten kleine groepjes studenten. Heerlijk om eens even niet te moeten kijken naar de soms levensgrote platen in de gangen van die UNI: prenten die laten zien hoe men elders in de wereld moet ploeteren en knokken om in leven te blijven. Fijn om het labyrint van tochtige gangen – waar manshoge horror schilderingen op de asgriuwe betonnen muren je constant tonen hoe vergankelijk het leven is – eens even te kunnen ontvluchten. Was hier een paar jaar geleden een idealistische senator van plan om samen met ons, met het puin dat daar verderop onder de strak blauwe hemel ligt, aan een betere wereld te gaan bouwen? Kinderlijk idee hoor. Dat spul moet daar maar rustig blijven liggen; dat bevalt ons prima zo.

Bremen – villawijk, treurende prunus; gedenk te sterven

Toen ik Kulenkampff in oktober 1982 belde bleek hij duidelijk een andere mening te zijn toegeedaan: 'Eind van deze maand wilden we weer met het project bij de universiteit beginnen. Het werk heeft, wat mij betreft, lang stil gelegen, omdat inmiddels ook op andere plaatsen in Bremen tuinprojecten van start zijn gegaan. Sinds ik een goede vriend in Holland heb, die mij heeft geleerd om in de tijd te denken, ontwikkel ik mijn plannetjes in rustig tempo! Over een paar weken ga ik daar bij die Uni gewoon beginnen. Dan leg ik een paar tegels op de grond en vraag dan iedere student, voor ik hem toesta tussen de tegels door het terrein te betreden, of hij precies weet wat hij hier wil gaan doen. Alleen die studenten die antwoorden dat zij dat niet weten mogen blijven werken, de anderen stuur ik onverbiddeijk terug'.

Horst Werner Franke heeft, als Wissenschafstsenator, in april 1979 een interview over het project gegeven in het Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt, waarin hij duidelijk stelde dat eigenlijk nog niets besloten was; dat alles nog volledig open was; dat deze vorm van landschapsarchitectuur door hem niet als een soort recyclingscultuur werd beschouwd; dat hij dit project ook niet wilde begrijpen als een poging om het natuurlijke evenwicht –ter plaatse– te herstellen, maar het alleen wilde beschouwen als een experiment om een stuk opgespoten land, waarop men al gebouwd heeft, een wat vriendelijker karakter te geven.

Alles bij elkaar genomen, zo formuleerde de journalist zijn laatste vraag, is het toch wel zó dat de universiteit van Bremen, dankzij dit project, zich wéér als één van de vooruitstrevendste universiteiten van de Bondsrepubliek kan manifesteren.

'Dan moet je eerst eens in de tuinen van de andere universiteiten gaan kijken', vervolgde

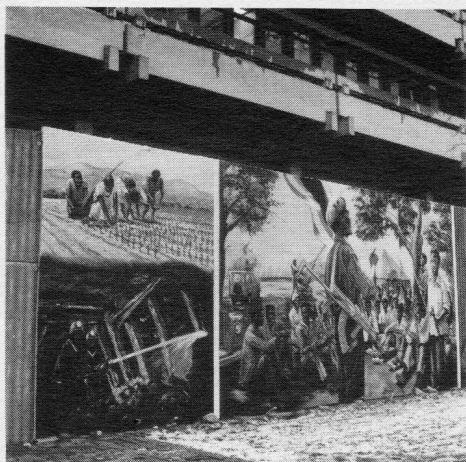

Bremen – universiteitsterrein, Umwertung aller Werte

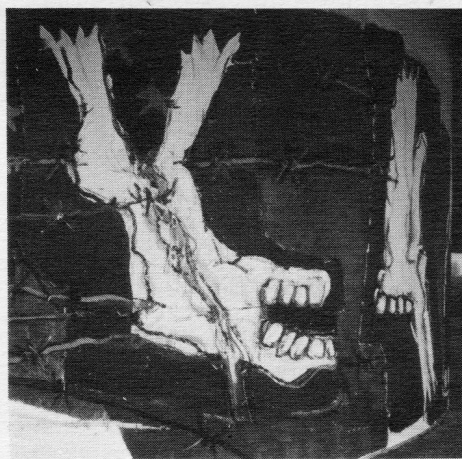
Franke. 'Ik heb al de meest wonderlijke tuinen bezocht. In ons geval bij de universiteit in Bremen –und bitte Ich doch um der Fairnesz Willen dies im Interview stehen zu lassen– hebben wij slechts over een project gediscussieerd dat wij alleen maar als zodanig willen en kunnen aanbevelen. Over de aard en de wijze van uitvoering hebben ook wij nog geen enkel besluit genomen. Zoals gezegd: alles is nog volkomen open gelaten. En daarom juist zullen wij er met de meeste zorg voor waken dat men bij de universiteit op geen enkele wijze provocerend te werk gaat'.

Wanneer tenslotte, in april 1979, in enkele dagbladen (en het ingezonden stuk in Die Welt) meerdere artikelen zijn verschenen met het doel de sfeer rondom het Bremer project steeds meer te vergiftigen, reageert ene Achim Janssen uit Bremerhaven. Toevallig, schrijft zij, 'heb ik in Holland de verschillende ontwikkelingsstadia van soortgelijke tuinprojecten kunnen bestuderen. Hoewel zij uit het niets schijnen te ontstaan, bezitten zij een waarlijk begeesterende schoonheid. Daarom verwondert en verontrust het mij dat, uitgerekend hier in Bremen, van bepaalde zijde uiterst negatief tegen het werk van Le Roy wordt geageerd. En dat nog wel door die partijen die beweren dat 'groene' verkiezingsprogramma's eigenlijk niet nodig zijn omdat hun eigen programma 'groen' genoeg is'.

Door schade en schande wijs geworden, raad ik Kulenkampff in gemoede af om nog voor de winter met het werk te beginnen. We spreken af het project in het voorjaar van 1983 weer samen op te starten. Maar zolang mijn contract met de stad Bremen nog niet getekend is zal er dus uitsluitend onder politieke verantwoordelijkheid gewerkt moeten worden. Een interessante ontwikkeling. ■

binnenplaats universiteit: leerschool van het politieke leven

muurschildering universiteit: achter prikkeldraad